

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь — бакалавр

на тему: «**МІЛІТАРНА КУЛЬТУРА. ЯК ПОВНОМАСШТАБНА ВІЙНА
ЗМІНИЛА СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**»

Виконала: студентка 4-го року
навчання, Спеціальності
034 Культурологія

Прохоренко Софія Олексіївна

Керівник Нікіщенко Ю.І.
доцент, кандидат наук

Рецензент Гломозда К.Ю.
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕЕ

« _____ » _____ 20 _____ р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	7
1.1. Поняття "мілітарна культура" та її складові	7
1.2. Історичний контекст виникнення та розвитку мілітарної культури в Україні	10
1.3. Проблеми мілітарної культури в Україні	12
РОЗДІЛ II. СУЧАСНА МІЛІТАРНА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ	15
2.1. Зміни в мілітарній культурі після подій останнього десятиліття ...	15
2.2. Військова освіта, традиції виховання та підготовки кадрових військових в Україні	19
2.3. Меморіальна культура та політика пам'яті в контексті мілітарної культури. Досвід України та інших держав	22
РОЗДІЛ III. ВПЛИВ МІЛІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ НА СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ	27
3.1. Патріотичне виховання та військовий рекрутинг	27
3.2. Військова пропаганда і засоби масової інформації	31
3.3. Публічна політика щодо ветеранів та комбатантів, які отримали поранення та каліцтва під час війни	35
ВИСНОВКИ	39
БІБЛІОГРАФІЯ	43
ФІЛЬМОГРАФІЯ	48
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Мілітарна культура є комплексним поняттям, що включає в себе норми, цінності, традиції та інші аспекти, пов'язані з військовою сферою життя суспільства. Це поняття є сукупністю факторів усієї військової діяльності та в залежності від історичних та соціокультурних чинників демонструє ставлення суспільства до культури ведення війни та функціонування в її умовах.

Тема дослідження являє собою визначення характеру та способу взаємодії між військовими та цивільним населенням. Визначає історичні та культурні чинники, що вплинули на культуру пам'яті, культуру ставлення до ветеранів війни, патріотичне виховання та військову освіту, загальні культурні аспекти, пов'язані з військовою справою. Ця робота має продемонструвати конкретний приклад застосування механізмів, що формують мілітарну культуру, підкреслюють її важливість для суспільства, що існує в умовах війни. У ній ми спробували ретроспективно оцінити становлення мілітарної культури в Україні та етапи її формування у тому вигляді, у якому вона існує сьогодні. А отже, ми спробували виділити основні, на нашу думку, галузі, що є найбільш важливими у соціокультурному середовищі сучасної України, відносно впливу на нього мілітарної культури.

Актуальність теми зростає на тлі поточних геополітичних подій у світі. Поява нових військових загроз змушує аналізувати минуле, аби бути готовими до майбутнього. В контексті сучасної України тема є актуальною через те, що повномасштабна війна охопила різні аспекти соціального життя українців та має потужний вплив на культурні реалії суспільства. Подібне дослідження може привернути увагу до проблем пов'язаних із розвитком мілітарної культури в Україні та запропонувати методи їхнього розв'язання. Адже необхідність щодо адаптації суспільства у воєнний час зростає.

Ступінь наукової розробки. Тема мілітарної культури є доволі розробленою в Україні та світі. Вона була у фокусі наукових інтересів Сергія Миколайовича

Ховрича, який з'ясував та деталізував, чому українців часто описують як мілітарну націю та знаходив історичні аргументації цьому у своїй праці «Мілітарна культура українців». А праця Володимира Федоровича Смолянюка «Мілітарна культура українства: від історичного символізму до державотворчої практики» допомогла нам зрозуміти важливість мілітарної культури конкретно для української нації. Не менш корисною, зокрема й для цього дослідження була його стаття «Мілітарна культура українського суспільства: історія та сучасність». У ній представлений детальний аналіз історичних чинників, що передували формуванню тієї мілітарної культури в Україні, з якою ми знайомі нині. Цікавою за своєю методологією в процесі дослідження виявилася стаття Наталії Дядюх-Богатько «Мілітарна культура та зброя в українській народній казці (на прикладі казки «Котигорошко)». Такий підхід дозволив простежити сакральне ставлення українців до військової справи та певні морально-вольові якості властиві нам, як представникам мілітарної культури.

Знаковою для цього дослідження стала монографія Валерія Лаврентійовича Зливкова та Світлани Олексіївни Лукомської «Нариси з історії становлення мілітарної ідентичності українців», у якій автори описали психологічні аспекти, які вплинули на мілітарну ідентичність українців та надали змістовну базу чинників, які сформували цю ідентичність.

Об'єкт дослідження – мілітарна культура в Україні.

Предмет дослідження – вплив повномасштабної війни на соціокультурне середовище сучасної України, механізми залучення суспільства в контекст мілітарної культури.

Метою кваліфікаційної роботи є проведення комплексного аналізу впливу широкомасштабної війни на мілітарну культуру та соціокультурне середовище українського суспільства. На меті дослідження стоїть висвітлення основних змін, що відбулися на культурній арені України внаслідок військового конфлікту, що

розпочала Росія у 2014 році та масштабувала у 2024. Дослідити вплив цих змін на населення та різні аспекти його життєдіяльності, визначити основні проблеми у підходах до різних факторів мілітарної культури, а також подальші перспективи розвитку мілітарної культури. Метою є, також, проаналізувати важливість мілітарної культури для країни у стані війни та заохотити науковців до подальших досліджень.

Зазначена мета дослідження передбачає такі завдання:

- зробити теоретичний аналіз поняття «мілітарна культура» та історичних аспектів, що його сформували;
- дослідити зміни в соціокультурному середовищі України під впливом війни;
- виявити вплив мілітарної культури на сучасні сфери життєдіяльності суспільства;
- виявити проблематику пов'язаних із мілітарною культурою аспектів;
- продемонструвати ставлення українського суспільства до мілітарної культури, культури пам'яті пов'язаної з війною, патріотичного виховання та військової підготовки тощо;
- запропонувати шляхи розв'язання проблемних сторін мілітарної культури;
- провести аналіз перспектив подальшого розвитку соціокультурного середовища України в контексті мілітарної культури.

Методологія. Основним методом дослідження є теоретичний аналіз явищ та складових мілітарної культури в Україні та їхній вплив на адаптацію суспільства до мілітарного сьогодення внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну. У межах дослідження також було застосовано метод соціологічного опитування респондентів, що складалося з питань, відповіді на які допоможуть глибше проаналізувати зазначену тему. До методів дослідження також включений історичний та критичний аналізи, етнографічні спостереження, метод візуальної антропології, контент-аналіз. Було також застосовано теорію габітуса П'єра Бур'є для аналізу практик взаємодії у військовому середовищі, а також концепція

категорій характеру сучасного суспільства Аласдера Макінтайра, для аналізу фігури воєнного експерта в контексті військової пропаганди.

Наукова новизна полягає у спробі комплексно дослідити вплив повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2024 року на сучасні культурні запити населення та роль у них мілітарної культури, як явища, що здатне об'єднувати різні групи українського суспільства. До уваги загалом взятий сьогоднішній контекст відносно тих хронологічних меж, у яких відбувається повномасштабна російсько-українська війна. Також в межах цього дослідження був запропонований власний розподіл військової пропаганди на ефективну та деструктивну. В межах цього дослідження вперше було проаналізовано роль та діяльність мілітарних спільнот/організацій в контексті мілітарної культури України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'ятьох підрозділів, висновків, бібліографії, медіаграфії, фільмографії та додатків.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.

У цьому розділі буде розглянуто поняття «мілітарна культура» та її складові, які воно включає. Описано історичний контекст виникнення мілітарної культури та її розвитку. Також будуть описані проблеми мілітарної культури в Україні у порівнянні з досвідом інших країн.

1.1. Поняття "мілітарна культура" та її складові

Мілітарна культура, як складова загальнолюдської культури, включає в себе низку аспектів суспільного життя та цінностей, що пов'язані з воєнно-політичними, воєнно-соціальними, воєнно-економічними та іншими процесами [25, с. 3]. Її, до слова, можна визначати також як «воєнну культуру», але у своїй роботі я частіше тяжію до визначення «мілітарна». Власне, саме поняття «мілітарна культура», так би мовити, є субкультурою, до якої включені різні норми поведінки та способу життя представників воєнної (оборонної) сфери.

Варто зазначити, що я розглядаю саме поняття «мілітарна культура» не як явище, що належить невеликій групі людей, які пов'язані одним видом діяльності (як, наприклад, військові), а як явище, що певним чином об'єднало майже усе населення України у загальне для всіх культурне поле, яке має дуже багато розгалужень.

Звісно, мілітарна культура має більше елементів, що слугують інструментами у війську. Такі як, наприклад, традиції збройного захисту, що формувалися попередніми поколіннями, військова символіка та система нагород, ієрархічний устрій всередині армії тощо. Але зараз, коли Україна виборює своє право на існування, більшість населення стають, хоч і не завжди усвідомлено, але представниками і учасниками мілітарної культури. У представників цивільного населення формуються певні ідеали та переконання, які до цього були здебільшого притаманні лише групам кадрових військових. До прикладу, громадяни, яким була

більш до вподоби космополітична ідея стають патріотами своєї країни та докладають зусиль до її розбудови. Такі зміни відбуваються на тлі активної військової пропаганди та престижу Збройних сил України, що нині значно зростає.

До складових мілітарної культури можна віднести безліч елементів. Я б хотіла виділити ключові, на мою думку. Першою складовою, що увібрала в себе моральні засади та систему цінностей є Воєнна доктрина України. Це державний документ, що декларує ставлення держави до здійснення політики в оборонній галузі. Воєнна доктрина України демонструє лише оборонний характер та не вважає будь-яку державу своїм воєнним ворогом, поки її безпеці не загрожує жодна з цих держав [21, с. 1]. Після ознайомлення з текстом доктрини можна визначити вихідні положення української мілітарної культури та ставлення до воєнних дій та загроз. В контексті нормативно-правових документів, що мають відношення до мілітарної культури, не можу не згадати й Статути Збройних сил України, якими керуються представники усіх військових структур Збройних сил та військових навчальних закладів. Дуже важливою складовою мілітарної культури є військова етика, яка включає в себе моральні принципи та правила поведінки військовослужбовців під час проходження служби та ведення війни. Після прочитання Статуту внутрішньої служби Збройних сил України можна дійти висновку, що основною морально-психологічною засадою для кадрового військового в Україні є постійне підвищення рівня професіоналізму. У цьому Статуті йдеться про те, що постійне підвищення свої професійних знань, ініціативність та дисципліна – це обов'язок кожного військовослужбовця [27, с. 9]. Можна сказати, що прагнення бути професіоналом прослідковується у всіх галузях мілітарної культури сьогодні. До обґрунтування цієї тези я повернуся у другому розділі своєї роботи.

Перераховуючи складові мілітарної культури не можна оминати й військову символіку, що містить прапори, шеврони, погони, кокарди, різні нагрудні та нарукавні знаки тощо. В контексті сьогодення варто відзначити, що військова символіка дещо виходить за рамки статуної формалізації її використання. Дедалі

частіше можна спостерігати, як військові дарують цивільному населенню свої шеврони на знак подяки та поваги, мілітарні спільноти створюють власні патчі (шеврони) зі своїми емблемами або присвячують їх пам'ятним подіям (битвам, містам, тощо). Приклади було продемонстровано у додатках. Там зображено шеврони таких мілітарних організацій, як «Companu Group Team» з їхнім патчем, присвяченим десантно-штурмовим військам України, що був створений з метою вияву поваги до цього роду військ та його моральних ідеалів (див. Додаток 1). А також взятий до прикладу патч мілітарної організації «PSD.Info», який присвячено боям за місто Бахмут Донецької області (див. Додаток 2).

Безумовно, неможливо не згадати й тему воєнного мистецтва в контексті складових мілітарної культури. Воно являє собою сукупність знань та вмінь з ведення збройних протистоянь, стратегічного та тактичного планування тощо. У глобальних масштабах, зазвичай, усьому переліченому вище навчають у військових навчальних закладах або навчальних центрах у самій армії. Але, в контексті мілітарної культури, доступної для усіх громадян, хочу зазначити, що існують різні вишколи, передбачені для навчання цивільного населення. На цих вишколах усі охочі можуть спробувати свої сили у стрільбі, тактичній медицині тощо. Надалі, у третьому розділі, я детальніше опишу один з таких вишколів.

До складових мілітарної культури я б відносила також військову історію, яка, насправді, є доволі «тонкою кригою» в контексті історії України. Адже, як зазначає військовий історик Василь Павлов у подкасті «(На)пам'ять»: «Слід розрізняти воєнну історію України і історію українського війська або історію Збройних сил України. Не завжди воєнна історія України була пов'язана з історією суто українських військових формувань і не завжди виключно українські військові формування брали участь у мілітарній історії України.» [33]. Отже, як бачимо, Василь Павлов вказує на дуже важливу річ, що, на мою думку, відіграє фундаментальну роль у дослідженні як військової історії України, так і її мілітарної культури. Адже, з його слів стає зрозуміло, що на території України завжди історично були присутні військові формування різних національностей, українські

військові формування були залучені до різних армій та не завжди на теренах України вирішувалася доля самої України, як держави, шляхом залучення тих чи інших військових формувань до протистояння.

Завершити свій опис складових мілітарної культури я б хотіла дуже важливим чинником, який впливає на розвиток мілітарної культури в цілому. Зокрема, йдеться про військово-патріотичне виховання. Далі в роботі я розкриватиму це питання ширше, але маю сказати декілька слів для визначення важливості цього аспекту. Військово-патріотичне виховання охоплює різні аспекти соціального життя, починаючи з дошкільних начальних закладів та закінчуючи військовою пропагандою в засобах масової інформації. Це, на мою думку, дуже важливий елемент державного управління, який має бути об'єктивним та змістовним, позбавленим міфологізації. Адже, на прикладі російсько-української війни ми бачимо, як розбиваються хибні судження про власну історію в росіян та як це впливає на їхнє ведення війни та мотивацію.

1.2. Історичний контекст виникнення та розвитку мілітарної культури в Україні

Історія України налічує тисячолітній шлях формування власної мілітарної культури, яка стала своєрідним елементом національної ідентичності. Завдяки своєму територіальному розташуванню, українські землі мали нагоду увібрати різноманітні військові традиції та звичаї, що трансформувалися та збереглися, тож мають практичне застосування дотепер.

Дозволю собі почати відлік ще з часів Київської Русі, яка отримала позицію однієї з найсильніших держав того часу та дала початок формуванню мілітарної культури на теренах України. Пізніше, кожен новий етап посилював позиції українського війська, хоча й мав певні періоди занепаду.

До прикладу, битва під Конотопом, що відбулася у 1659 році, розбила міф про бажання українців бути елементом російської культури, за словами дослідників

Валерія Зливкова та Світлани Лукомської: «Конотопська битва зруйнувала міф про природній анархізм українців, їх нездатності до власного державного будівництва і засвідчила цивілізаційний вибір України – на Захід» [9, с. 13].

Саме козацька доба стала одним з найвизначніших періодів формування мілітарної культури, в центрі якої військові знання та навички були головними елементами. Козацтво дало поштовх для формування головних цінностей та ідеалів мілітарної культури майбутнім поколінням військової еліти. Зараз це демонструється навіть у державних нагородах, де досі використовується козацька символіка, як приклад непохитної вірності та сміливості у боротьбі за свободу та незалежність українського народу.

Пізніше, вже у ХХ столітті, коли українська державність набирала своїх еволюційних обертів, мілітарна культура отримала нові виклики, коли Україні загрожували нові загарбницькі плани сусідніх держав. Саме в період національно-визвольних змагань український народ отримав нові навички у воєнній справі, які вписані в історію та отримують своє практичне застосування українським військом у теперішній повномасштабній війні Росії проти України. Цей висновок я хотіла б підтвердити прикладом участі жінок у вищезгаданих національно-визвольних змаганнях, адже цей досвід, на мою думку, сформував та певним чином структурував участь жінок у подальшій воєнній історії України та вплинув на українську мілітарну культуру загалом.

Погляньмо, що зазначає Оксана Кісь у своїй статті щодо гендерної сегрегації: «... існування окремої «жіночої сітки» – відносно самостійної підструктури ОУН, що об'єднувала виключно жінок та дівчат та мала чітко окреслені функції інформаційно-розвідувального, просвітницько пропагандистського, санітарно-медичного, постачально-побутового характеру.» [12, с. 63]. На основі цього ми розуміємо, що певна структура жіночої служби існувала ще задовго до подій 2014-го року та, по суті, може бути модернізованою та використаною практично під час подій сьогодення. У сучасному контексті жінки в лавах українського війська все ще стикаються з різного певною дискримінацією

та цілою системою стереотипів, але продовжують створювати нову мілітарну історію України на рівні з чоловіками. До відомих постатей українського військового жіноцтва я б віднесла Аліну Михайлову (керівницю медичної служби «УЛЬФ» батальйону «Вовки Да Вінчі»), Юлію «Тайру» Паєвську (командувачку підрозділу «Янголи Тайри», яка пройшла російський полон після боїв у Маріуполі), Ольгу «Відьму» Бігарь (командувачку мінометного взводу 241-ї бригади Сил територіальної оборони, яка провела багато місяців обороняючи місто Бахмут на Донеччині) та ще багатьох жінок.

Отже, цим підрозділом я мала на меті продемонструвати важливість вивчення та включення до контекста історичної та культурної спадщини задля майбутнього ефективного розвитку мілітарної культури та воєнної справи в цілому.

1.3. Проблеми мілітарної культури в Україні

Першим, з чого я почну опис проблем мілітарної культури – це окреслення хронологічних меж, в яких я буду аналізувати це питання. Почну з 1991 року - часу проголошення незалежності України, адже саме починаючи з цього періоду ми можемо відкидати будь-які звинувачення радянського режиму у неспроможності українського уряду до розбудови та підняття престижу української армії.

Українському суспільству та політикуму довелося стикнутися з багатьма викликами на шляху до створення того портрету Збройних сил України, яким ми бачимо його сьогодні. До цих викликів належить необхідність встановлення оборонної політики, створення власної військової символіки та ієрархії, викорінення радянських засад з військової системи тощо.

Щодо культурного поля, то було дуже важко об'єднати людей, часто різних етнічних груп (що було поширеним явищем для радянських республік) та створити спільний військовий та патріотичний дух, що заохочував би до служби в армії. Недостатнє фінансування також дуже впливало на низький рівень репутації Збройних Сил України, а особливо «збивав з пантелику» без'ядерний статус

України та знищення/розкрадання радянської зброї на її теренах. Мотивації йти до війська українська молодь не мала через відсутню репутацію конкретно ЗСУ та негативну репутацію армії СРСР. Статистика попередніх років, що окреслювала негативні сторони строкової служби в Радянській армії жахала.

І хоча певна робота проводилася й раніше, докорінно ситуація змінилася 6 грудня 1991 року, коли Верховною Радою було прийнято закон «Про Збройні Сили України». Відбулися перші зрушення на рівні державного апарату, що започаткували новітню історію українського війська. Як зазначає у своїй праці Богдан Якимович: «...Верховна Рада України ухвалила понад 70 правових документів, які створили необхідну правову базу, показали усьому світові цивілізований еволюційний шлях переходу від імперських збройних сил до національної армії» [10, с. 771].

Не слід оминати увагою й постійний вплив російської пропаганди на українське суспільство після набуття Україною незалежності. Найяскравішим, на мою думку, прикладом є майже монополізований російський вплив на українському телебаченні 2000-х років. Головним інструментом маніпуляції українською свідомістю росіяни обрали насадження комплексу меншовартості та «тотальну окупацію» української ментальності. Віталій Гордієнко у своєму випуску на каналі «Загін Кіноманів» висуває цікаву теорію про те, що перебіг військового конфлікту за острів Тузла у 2003 році дав росіянам зрозуміти, що їм варто створити нові інструменти для пропагування своєї військової величі, адже їм не вдалося захопити цю територію України через високий рівень патріотизму українців. Саме тому було створено доволі відомий серіал «Солдати», який би мав транслювати престиж служби в російській армії та її переваги [8]. Подібні серіали та шоу створювали цілу низку проблем для української мілітарної культури та повністю дискредитували українську військову історію.

Повертаючись у сьогодення та реалії існування України в умовах повномасштабної війни, варто окреслити сучасні проблеми мілітарної культури. Незважаючи на загальну мілітаризацію суспільства все ж існує низка обставин, що

заважають розбудові мілітарної культури за західним зразком. До переліку цих обставин входить політика щодо поранених комбатантів та ветеранів війни, недостатній рівень шкільної освіти у галузі військової підготовки та доволі посередній рівень патріотичного виховання по країні. У наступних розділах я спробую більш детально охарактеризувати ці проблеми та запропонувати шляхи їх розв'язання.

РОЗДІЛ II. СУЧАСНА МІЛІТАРНА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ

У цьому розділі я продемонструю зміни в мілітарній культурі, спричинені подіями останнього десятиліття, назву процеси, що відбулися після початку повномасштабної війни та окреслю чинні мілітарні організації, що розбудовують військову культуру сучасної України. Я спробую проаналізувати військову освіту в Україні, традиції виховання та підготовки кадрових військових. Також я зроблю аналіз політики пам'яті в контексті мілітарної культури та опишу досвід України та інших держав.

2.1. Зміни в мілітарній культурі після подій останнього десятиліття

Останнє десятиліття відзначилося кривавими подіями спочатку в Криму та на Сході України, а пізніше й на території всієї держави. Я здійсни спробу окреслити наявні складові української мілітарної культури, що були сформовані від 2014-го року та дотепер є ефективними інструментами у протистоянні російській збройній агресії в умовах повномасштабної війни.

Передовсім, хотіла б виділити декілька ключових явищ, що інтегрувалися в ландшафт мілітарної культури України в період з 2014 року та лише посилили свою позицію з початком повномасштабної війни, яку розв'язала Росія.

Волонтерство.

Волонтерство нині є дуже поширеним явищем в українському суспільстві, яке має безліч форм та розгалужень, серед яких кожен охочий може обрати для себе те, що найбільше відгукується саме йому.

Якщо розглядати мілітарне волонтерство з початку збройної агресії Росії (а саме – з 2014 року), то, можна сказати, що воно відіграло ледь не ключову роль у підтримці обороноздатності війська того часу. Спочатку невелика кількість людей створювали групу та їхали з допомогою до знайомих комбатантів на фронт. Пізніше, вони почали об'єднуватись вже у волонтерські організації, створювати

благодійні фонди, залучати фінансову допомогу від небайдужих співгромадян та бізнесів.

Дуже цікаве порівняння українського волонтерства 2014-2016 рр. та волонтерства з початку повномасштабного вторгнення (2022 рік) наводять у своїй праці дослідники О. В. Панькова та О. Ю. Касперович. У своїй порівняльній таблиці вони звертають увагу на ті фактори, що відрізняють ці дві хвили українського волонтерства. До повномасштабного вторгнення інституціоналізованість волонтерської діяльності була на досить низькому рівні, у зв'язку з чим виникали різні проблеми з шахрайством, доступом волонтерів до зони бойових дій, псевдоволонтерством тощо. З початку 2022 року розвинулась система правових та соціальних норм для волонтерів. [17, с. 115].

У 2022 році суттєво зросла чисельність волонтерів та з'явилися нові інструменти для допомоги війську. Першим, що я б виділила, є система донатів (благодійних грошових пожертв). Участь таких банківських установ, як, наприклад, «Монобанк» та інших у сприянні волонтерським рухам неабияк підвищила ефективність залучення громадян до допомоги війську.

Свідомий український бізнес також бере дуже активну участь у волонтерстві: відкриває збори коштів, надсилає свою продукцію військовим, організовує різні фандрейзенгові кампанії тощо.

Загалом, волонтерство можна включити до нових соціальних рухів, адже воно уособлює зміни у соціальному та культурному житті. Як зазначають В. Потапенко та А. Двігун у своїй статті: «...волонтерський рух в Україні є проявом нових соціальних рухів постіндустріальних суспільств. Він є мереживим і складається не з членів, а з прихильників.» [20, с. 4].

В контексті мілітарної культури волонтерство є символом національного єднання, способом вираження свідомості та громадянської позиції. Сьогодні волонтерство є невід'ємною складовою боротьби за свободу української нації.

Мілітарні організації/спільноти

Ще однією дуже важливою складовою сучасної мілітарної культури в Україні є мілітарні організації. Найчастіше до їхнього складу входять військові з одного чи декількох підрозділів. Їхньою метою є підняття престижу української армії в суспільстві, залучення та навчання нових військових резервів, документування сучасної війни з Росією та ще багато іншого. Досліджуючи діяльність цих організацій я помітила спільну для усіх них ідею, яку можна транслювати гаслом «Бути професіоналом». У їхніх соціальних мережах дуже часто можна побачити фото та відео з полігонів або тирів, лекцій, курсів з тактичної медицини тощо (див. Додаток 3). Висвітлюючи це, мілітарні спільноти пропонують молодому поколінню долучатися до військової освіти та отримувати практичні навички військової справи.

Спільним для майже усіх мілітарних спільнот є їхня система фінансування шляхом продажу власного мерчу (брендovanого одягу та аксесуарів). Наприклад, мілітарна спільнота «Companу Group Team» виробляє мерч із власною символікою, а саме: худі, патчі (шеvronи), прапори тощо. Купуючи цей мерч людина може взяти участь у фінансовому забезпеченні потреб підрозділу, адже усі кошти йдуть саме на це. Тобто, громадянам не пропонують просто зробити благодійний внесок, їм пропонують отримати за це певні матеріальні блага. Купуючи цей мерч людина стає, так би мовити суб'єктом мілітарної культури, адже носіння цього одягу набуває певної сакральності. Засновники цієї мілітарної організації наголошують, що вдягаючи цей мерч потрібно пам'ятати, що в такому гинули воїни в бою, адже з самого початку він був розроблений виключно для військових як елемент одягу під захисну амуніцію. Петро Король – воїн і співзасновник «Companу Group Team». Він зустрів у цьому мерчі свій останній бій у Маріуполі під час виконання бойового завдання. Саме тому люди, що поділяють цінності спільноти завжди пам'ятають, що вдягаючи цей мерч буде недоречною будь-яка негідна поведінка.

Ще однією мілітарною спільнотою, чію діяльність я не можу оминати стороною – це «PSD.info». Ідея створення спільноти належить чинному

військовослужбовцю, який вирішив створити єдину ефективну інформаційну базу знань військової тематики та пришвидшити опанування військового ремесла майбутніми військовослужбовцями [4]. Така діяльність в умовах повномасштабної війни пропонує соціокультурному середовищу здорову альтернативу маргінальним проявам поведінки у суспільстві. На мою думку, пропагування мілітарної культури серед молоді наразі є найкращим шляхом наблизити закінчення війни з Росією. По-перше, велика кількість літератури та практичних занять, що доступні для усіх бажаючих – це метод убезпечити майбутній особовий склад. Адже, чим вищий рівень професійної підготовки бійця – тим вищі його шанси на виживання в бойових умовах. По-друге, постійне перебування в контексті мілітарної культури дає змогу зосередитись на розв'язанні нагальних проблем, що нерозривно пов'язані з повномасштабною війною, яку розв'язала Росія. Тут варто зазначити, що йдеться не завжди про вдосконалення навичок, що використовуються у бою. Мілітарні спільноти часто пропонують заглибитися у вивчення воєнної історії та політичних рішень минулих часів, аби знаходити можливості запобігти насильницьким методам, використання яких у попередні часи було помилкою.

Загалом, я вважаю, що мілітарні спільноти в Україні мають доволі високий рівень ефективності, адже це і є та потужна складова мілітарної культури, яка здатна бути рушійною силою у досягненні результатів, що здатні зупинити військову агресію Росії. Аби підтвердити цю тезу я хочу продемонструвати відповіді респондентів на поставлені їм запитання в рамках нашого невеликого опитування на тему мілітарної культури. Одним з питань щодо мілітарних організацій було: «Чи знайомі Вам якісь мілітарні організації/спільноти? Якщо так – вкажіть їхні назви». Більшість, а саме 67,7% (21 людина) відповіли «так», 14 з них навіть вказали назви відомих їм мілітарних спільнот, серед яких найчастіше фігурувала «Companу Group Team». Ще 8 респондентів (25,8%) відповіли «ні». (див. Додаток 4). Доволі показовими були відповіді на питання «Як Ви оцінюєте важливість діяльності мілітарних спільнот в умовах повномасштабної війни,

розпочатої Росією?»). 54,8% (17 осіб) відповіли оцінкою 5 (дуже важливо), 29% (9 осіб) оцінили таку діяльність оцінкою 4 (важливо), ще 9,7% (3 людини) поставили оцінку 3 (середнє значення), оцінками 2 (не дуже важливо) та 1 (неважливо) діяльність мілітарних спільнот сьогодні оцінили по 3,2% (по одній особі) (див. Додаток 5). Така статистика обумовлена не завжди низьким рівнем зацікавленості населення щодо до діяльності мілітарних організацій, її виправдовує радше неспроможність останніх до використання масштабних PR-кампаній, що розповсюджували б інформацію про них. Така неспроможність пояснюється багатьма факторами, серед яких: брак часу (адже більшість з учасників цих спільнот є чинними військовослужбовцями), брак фінансування (адже найбільші витрати їхніх бюджетів – це забезпечення потреб власних підрозділів) тощо.

Підсумовуючи хочу сказати, що зміни у мілітарній культурі останнього десятиліття є кардинальними. Якщо до початку АТО рівень соціальної залученості у мілітарну культуру був мінімальним, то з розв'язанням Росією повномасштабної війни проти України дуже великий прошарок українського суспільства мобілізувався для відсічі цієї агресії різними шляхами та методами.

2.2. Військова освіта, традиції виховання та підготовки кадрових військових в Україні

Україна й досі не досягла сталого консенсусу у питаннях військової освіти, й знаходиться на роздоріжжі між радянською системою військової освіти та досвідом країн Заходу. Сама військова освіта, що здійснюється різними військовими училищами, академіями, інститутами та іншими навчальними закладами, являє собою систему підготовки кадрових військовослужбовців у різних сферах військової діяльності. Для військової освіти дуже важливим елементом є гнучкість у підходах до профільної підготовки, зважаючи на реальні загрози для держави, в межах якої здійснюється ця підготовка. Тобто, якщо арміїці, що вже перебувають у зоні ведення бойових дій вимушені постійно

пристосовуватися до реалій сучасної війни та модернізувати свій досвід, то цей досвід має бути врахованим та інтегрованим у процес військової освіти. Варто включати вивчення сучасних військових стратегій, що використовувалися в різних воєнних конфліктах останніх років та виховувати в особового складу якості, що необхідні для успішного використання в умовах бойового середовища. Все це і є складовими військової освіти та військового виховання, про які надалі йтиме мова.

У контексті дослідження цього питання варто взяти до уваги вищезгадане в роботі зауваження історика Василя Павлова про те, що не варто змішувати військову історію України, як держави та військову історію різних воєнних формувань на території України [33]. Власне, на мою думку, історію військової освіти України в контексті моєї теми варто розглядати з періоду відродження Збройних сил України, а саме – з 1991 року.

У перші роки будівництва ЗС України виникало доволі багато проблем через нерозуміння особовим складом вектору розвитку подальшої військової служби, адже нова українська армія ще не мала ґрунтовної напрацьованої бази управління військом та, хоча і намагалася відходити від радянської системи, все ж не відрізала її від себе цілком. Цю тезу може підтвердити наступна цитата з праці Мітягіна О.О, Полуйка М.О. та Черних О.Б.: «Варто дати оцінку й тим драматичним подіям, що розгорнулися під час приведення під юрисдикцію держави тих військових навчальних закладів, керівники яких, оглядаючись на Москву, робили все можливе, щоб не допустити підпорядкування військових навчальних закладів Міністерству оборони України.» [15, с. 154]. Відтак, почалася змістовна та масштабна робота з укріплення нормативно-правової бази для виховання військових кадрів Збройних сил України. Військово-правове виховання мало на меті надати знання з військового права, пояснити систему цінностей ЗС України, надати роз'яснення щодо важливості дотримання армійцями законів тощо. З огляду на це, були прийняті рішення щодо надання в рамках військово-правового виховання знань, що формували правову свідомість, важливість

підтримання у військових колективах законності та статутного порядку, вивчення текстів Статутів ЗС України тощо [29, с. 140].

Повертаючись до теми інтегрованості сучасного досвіду у військову освіту в Україні можна зазначити, що студенти/курсанти дещо розділяють теоретичну та практичну підготовку. Якщо у практичній підготовці відсоток західного досвіду значно переважає, то система теоретичної підготовки включає чималий відсоток радянської спадщини.

Що ж до традицій виховання військовослужбовців, маємо визнати, що сьогодні моральна витривалість армійців багато в чому тримається саме на розумінні національної ідентичності та суб'єктності. Можемо порівняти це з досвідом армії до 2014 року, коли суспільство не було мобілізоване на дослідження власної культурної спадщини так, як воно мобілізувалося після подій, до прикладу, Революції Гідності.

Самі традиції включають в себе низку поведінкових заходів, що мають на меті об'єднати навколо себе людей та створити єдину систему цінностей для усіх них, саме таким чином вони будуть краще виконувати свої функціональні обов'язки, діючи задля загального успіху. Військові традиції можуть бути закріплені у нормативно-правовій базі (такі як, до прикладу, прийняття Присяги) та такими, що існують у форматі обрядів та звичаїв (до прикладу, обряд «похорон воїна», якого дотримуються деякі бійці Головного управління розвідки МО України). На мою думку, варто розглядати це явище саме з загальної точки зору, адже у кожному роді військ існує ціла низка власних традицій, що застосовуються в специфічних умовах роботи.

Варто відзначити взаємодію цивільного населення з військовими, яка вибудувалася за період повномасштабної війни з Росією. Підтримка та всебічна допомога цивільних людей, особливо у перші місяці вторгнення, відіграла важливу роль у піднятті рівня престижу українського війська та посприяла культурному синтезу, за якого відбулося поповнення суб'єктності в площині мілітарної культури.

Підсумовуючи, варто сказати, що саме комплекс освітньо-виховних заходів у війську є, так би мовити, стрижнем, що виховує в кадровому військовому не тільки професійні навички, а й пристосовує його до єдиної системи моральних та етичних цінностей, які сформувалися за багато десятиліть та виявилися найбільш ефективними для умов, в яких перебуває українська армія.

2.3. Меморіальна культура та політика пам'яті в контексті мілітарної культури. Досвід України та інших держав

Варто почати з, власне, визначення самого поняття політики пам'яті. Адже часто можна зустрітися з дещо маніпулятивним його трактуванням. Я б не хотіла в своїй роботі аналізувати політику пам'яті як щось таке, що регулює громадську думку та створює єдине «правильне» поле сприйняття минулого. Моя мета полягає в аналізі інструментів, що використовує як влада, так і громадськість для вшанування пам'яті історичних подій та постатей, що зіграли свою роль у державному будівництві.

Звісно, в цьому питанні ми знову повертаємось до наскрізної проблеми мілітарної культури загалом – існування величезної кількості міфів, що спотворюють історичне минуле. Ці міфи є доволі шкідливими, адже мають здатність відволікати суспільство від сприйняття реального національного контексту. До прикладу, сьогодні в умовах повномасштабної війни ми часто можемо почути порівняння ключових битв цієї війни із відомими битвами Другої світової війни. Звісно, іноді військові при плануванні операцій можуть звертатися до подій минулих війн, аби прослідкувати шляхи виходу з тих чи інших ситуацій та спробувати підлаштувати цей досвід під нинішні реалії. Наприклад, Сергій Волинський, що був командиром 36-ї окремої бригади морської піхоти ВМС ЗСУ в період подій у Маріуполі, пропонував спробувати повторити сценарій операції в Дюнкерку та евакуювати таким чином українських воїнів. Така паралель була доволі доречною, але Путін не погодився на такі умови, на відміну від Гітлера.

Однак, коли ЗМІ починають «гратися» гучними заголовками із порівняннями, наприклад, того ж Маріуполя з блокадою Ленінграду – це стає абсолютно невігідною стратегією для будівництва національного мілітарного міфу, а лише плутає суспільство, в якому дуже маленький відсоток людей поставить під питання, до кого ми маємо себе відносити в таких порівняннях.

Оскільки в цій роботі я аналізую зміни у соціокультурному середовищі сучасної України внаслідок повномасштабної війни, що розв'язала Росія, то пропоную проаналізувати меморіальну політику і культуру, що також зазнали суттєвих змін через події останніх двох років. Першим, що спадає на думку в контексті аналізу цієї теми – це меморіальний простір в самому центрі Києва, що ще не має загальновідомої назви, але вже став справжнім осередком вшанування пам'яті полеглих українських героїв. Мова йде про газон біля Монументу Незалежності, де кожен охочий може поставити невеликий прапор на честь загиблого воїна. Хоча це місце і позбавлене будь-якого маніпулятивного контексту, адже створене звичайними громадянами, що мали на меті залишити згадки про військових, та все ж воно викликає різні почуття у перехожих. Цікавим є те, що подібні щирі та чесні меморіали і викликають ті почуття національної свідомості, що закладаються у механізми проведення державної політики пам'яті. На мою думку, такі місця доводять, що для підняття рівня патріотизму абсолютно необов'язково створювати контент, який буде гіперболізувати історичну реальність для досягнення такого результату. Адже, на жаль, ми маємо такі місця, відвідавши які – це відбувається автоматично.

До досвіду України в сфері меморіальної культури та політики пам'яті я б відносила ще цілий ряд офіційних та неофіційних заходів. До прикладу, офіційна хвилина мовчання, що впроваджена на державному рівні та відбувається о 9:00 кожного дня по всій території України. До таких заходів слід віднести й церемонії прощання з загиблими героями, з меморіальною ходою містом та живим коридором людей, які віддають свою шану полеглому. Важливим у контексті розвитку меморіальної культури є потужна мобілізація діячів мистецтва у їхньому прагненні

створити ініціативи та твори мистецтва, що звертали б увагу українського суспільства та іноземців на важливість пам'яті подій та постатей цієї війни.

Що ж до українського досвіду політики пам'яті, ми можемо розглядати його в контексті досвіду інших європейських країн щодо Другої світової війни. На цьому прикладі можна наочно відстежувати та аналізувати ключові засади формування принципів цієї політики. Дослідник цієї теми Володимир Бабка створив таблицю, в якій порівняв європейську та російську моделі меморіальної політики (*див. Додаток б*), на основі якої можна знайти дещо спільне для українського досвіду з обох сторін [1, с. 212]. До прикладу, в таблиці описано стратегічну мету політики пам'яті: якщо у європейському сприйнятті ключовою є інтеграція в єдиний контекст та пошук спільних рис для створення європейської ідентичності, то російська модель трактує єдиний шлях – інтеграція в «русский мир». В цьому питанні я вважаю, що Україна знаходиться на певному роздоріжжі, адже через нагромадження трагічних подій минулого прослідковується певна жага до захисту та розбудови власної національної ідентичності без суттєвого переймання європейської. Водночас, політичний шлях до європейської інтеграції було визначено, як єдиний шлях до захисту від постійних спроб захоплення територій України Росією, тож і політика пам'яті, що є дуже важливою в цьому питанні, має проводитись з урахуванням європейського досвіду та європейських підходів. У цьому ж контексті варто взяти до уваги ставлення до власних помилок та власноруч створених трагічних подій. Тут ми згадуємо ставлення сучасних німців до Голокосту та сучасних українців до Волинської трагедії. Звісно, це порівняння не стосується ані масштабів, ані наслідків цих двох трагедій, адже таке порівняння є щонайменше неетичним. Але аналогія виникає сама по собі, коли подивитися на подібність ідеологічного середовища, що безумовно сприяло їхній реалізації. Пропонуємо порівняти сьогоднішнє ставлення німецької та української держав до цих подій. Якщо німці вже багато років транслюють каяття через Голокост, то Україна лише робить перші спроби до цього стосовно Волинської трагедії. Звісно, якщо б кровопролитні дії відбувалися лише з одного боку – шлях до покаяння був

би значно коротшим. Натомість, вже багато десятиліть різні представники української та польської влади, а також науковці обох цих країн намагаються знайти шляхи примирення двох народів навколо цього питання. Тут ми можемо посилатися на Спільну заяву «До порозуміння і єднання», яку зробили Президент України Леонід Кучма та Президент Польщі Олександр Квасневський 21 травня 1997 року [26]. Звісно, точні дані та кількість постраждалих з обох сторін досі достеменно невідомі, адже вивчення контексту багато років було ускладнене постійним перекладанням відповідальності сторін одна на одну та чималою кількістю зусиль російської пропаганди, але продовження адекватної наукової дискусії можна віднести до позитивних зрушень у розбудові політики пам'яті України. [31, с. 206].

Повертаючись у сьогодення, адже наша тема стосується саме його, а конкретно – подій повномасштабної війни, хотілося б відзначити намагання щодо залучення суспільства до знайомства із історичним минулим України. До прикладу, художній фільм «Крути 1918» режисера Олексія Шапарєва, який, звісно, не можна назвати повністю історично коректним, але він і не позбавлений загального сенсу. У ньому висвітлені події січня 1918 року - чергової сторінки боротьби за незалежність України, тож сюжет покликаний пробудити в українського глядача почуття національної свідомості. На мою думку, створення таких стрічок стрімко підвищує рівень обізнаності та зацікавленості до вивчення власної історії населенням завдяки своїй доступності у поданні інформації та доступності у трансляванні. Подібні історичні фільми можуть сприяти укоріненню стратегій політики пам'яті, за умови, якщо при створенні не відбувається зловживання підміною історичних реалій.

Повномасштабна війна з Росією триває трохи більше двох років, але світ вже встиг побачити доволі велику кількість доказів російських злочинів, зокрема і документальних стрічок. Фільм «20 днів у Маріуполі» - один із них. Він приніс Україні перший в її історії «Оскар». Звісно, дуже шкода, що події цього документального кіно є такими трагічними для України, але дуже важливим є те,

що цю стрічку побачили десятки тисяч глядачів з різних країн світу. В контексті меморіальної культури «20 днів у Маріуполі» є дуже важливим свідченням цієї війни як для сучасних українців, так і для майбутніх поколінь.

Підсумовуючи, варто погодитись із дослідницею цієї теми Аллою Киридон, яка говорить що політика пам'яті загалом покликана на запобігання розірваності у суспільстві за регіональними та етнічними відмінностями та підвищення (а іноді й створення) образу національної ідентичності у ньому. [11, с. 249].

РОЗДІЛ III. ВПЛИВ МІЛІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ НА СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ

У цьому розділі я здійснию спробу аналізу впливу мілітарної культури на соціокультурне середовище України. До розгляду пропонуються такі явища як патріотичне виховання, військовий рекрутинг, військова пропаганда у ЗМІ, публічна політика щодо ветеранів війни та військових, що отримали поранення внаслідок війни. На основі результатів свого аматорського опитування спробую продемонструвати ставлення громадян до ролі мілітарної культури в контексті повномасштабної війни.

3.1. Патріотичне виховання та військовий рекрутинг

На мою думку, у сьогоdnішніх реаліях повномасштабної війни патріотичне виховання та військовий рекрутинг є взаємопов'язаними між собою підвалинами для гарантування успішного майбутнього українського суспільства та українського війська. Саме тому я вирішила об'єднати ці два явища в один підрозділ.

Отже, спочатку розглянемо патріотичне виховання в Україні та його вплив на соціокультурне середовище загалом. Власне, патріотичне виховання можна визначити як сукупність заходів, що сприяють розвитку у дітей та молоді почуття національної ідентичності та допомагають усвідомити себе як суб'єкта нації. [3, с. 7]. Низка таких заходів може проводитися як в академічному середовищі, дитячих садках, школах тощо, так і у довільних формах (дитячі табори, молодіжні вишколи, організації тощо). Під час таких заходів реалізується можливість учнів вивчати історію України, її культуру, мову, традиції та інші обставини, за яких вона сформувалася як держава та за яких діти формуються як її громадяни. Досліджуючи досвід українців у сфері патріотичного виховання за допомогою власного невеликого опитування було поставлене питання: «Як ви оцінюєте рівень патріотичного виховання, яке Ви отримали у закладі середньої освіти?». 13

респондентів оцінили отримане патріотичне виховання на високому рівні (25,8% та 16,1%), вони входять у вікову категорію від 21 до 38 років. Ще 16,1% (5 людей) оцінили його на середньому рівні, та 13 людей (29% та 12,9%) оцінили патріотичне виховання, що вони отримали на досить низькому рівні. Дуже цікавим для мене виявилось те, що 13 військовослужбовців, які взяли участь у цьому опитуванні оцінили рівень патріотичного виховання, що вони отримали у закладі середньої освіти на середньому рівні. Серед їхніх відповідей лише двічі фігурувала оцінка 5, що означає високий рівень, інші відповіді склалися з оцінок 4 (2 відповіді), 3 (середній рівень, 3 відповіді), 2 (низький рівень, 5 відповідей) та 1 (1 відповідь) (див. Додаток 7), серед опитаних лише військовослужбовці, які добровільно стали на захист України. Подібна статистика, хоч і не може претендувати на жодну соціологічну достовірність, натомість демонструє, що патріотичне виховання та готовність до захисту держави можна отримати не лише в закладах освіти, а й в інших сферах життя: виховання в родині, самостійне вивчення історичної та культурологічної літератури, оточення тощо.

За останнє десятиліття патріотичне виховання дещо модернізувалося та отримало новий вектор руху, що спрямований на збереження національної свідомості в рамках курсу на європейську інтеграцію. Головним чином це прослідковується у тенденції навчати дітей та молодь толерантно ставитися до представників інших культур, не занурюючись у них при цьому. Дуже важливим при цьому є ознайомлення молодших поколінь із нормативно-правовою базою, адже знання прав та обов'язків громадян виховують розуміння рівності перед законами та необхідність їх дотримання. На думку Олега Бардадима: «Ідеї патріотизму мають бути основними та наскрізьними в системі шкільного життя» [2, с. 3]. Тобто, варто робити так, щоб учні вбачали сенс у тих дисциплінах, що опановують у школі, адже спеціалісти будь-якої галузі є важливими елементами розбудови держави.

В рамках опитування було також поставлене питання «Як Ви оцінюєте важливість патріотичного виховання у закладах середньої освіти?», на яке

більшість респондентів, а саме 77,4% (24 людини) відповіли оцінкою 5, що означає «дуже важливо», ще двоє респондентів вказали оцінку 4 (важливо) та 5 респондентів відповіли оцінкою 3 (середнє значення). Показовим є те, що питання не отримало оцінок 2 та 1, що демонструє розуміння опитаними громадянами важливості та ефективності патріотичного виховання серед дітей та молоді (див. Додаток 8).

Власне, на мою думку, патріотичне виховання дійсно має бути присутнім у житті людини з ранніх років, адже це сприяє не тільки усвідомленню себе як суб'єкта держави та розумінню національної приналежності, а й певним чином об'єднує громадян у одне соціокультурне поле, яке захищене від сторонніх впливів.

Військовий рекрутинг

З огляду на виклики, що постали перед українською державністю в останні роки дуже важливим інструментом в питанні оборони країни став саме військовий рекрутинг. Варто зауважити, що військовий рекрутинг та мобілізація мають різні завдання та методи реалізації, хоча й направлені на досягнення спільного результату – підвищення обороноздатності України.

За визначенням, що пропонується у посібнику Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України рекрутинг включає в себе сукупність дій, що спрямовані на залучення населення до військової служби шляхом пошуку необхідних кандидатів та проведення інформування щодо переваг служби за контрактом [18, с. 14]. В тій дійсності, в якій існує Україна з початку повномасштабної війни з Росією таке визначення стало досить неоднозначним, адже тепер військовий рекрутинг поділився на добровільний та примусовий (мобілізація). Зважаючи на доволі серйозну загрозу для національної безпеки України курс держави на загальну мобілізацію є цілком зрозумілим, але методи її впровадження рясніють великою кількістю проблем та помилок:

- «хитка» нормативно-правова база в галузі здійснення мобілізаційних заходів;

- відсутність гарантій щодо отримання мобілізованим посади, яка відповідає його військово-обліковій спеціальності;
- потужні інформаційно-психологічні спеціальні операції зі сторони ворога, направлені на зрив мобілізації;
- негативний імідж ТЦК та СП (Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки);
- велика кількість маніпулятивного контенту навколо мобілізації.

У зв'язку із наведеними вище чинниками можна зробити висновок, що якісний військовий рекрутинг, направлений на залучення вмотивованих кадрів є найефективнішим способом комплектування війська людськими ресурсами. Прикладів успішних рекрутингових кампаній в Україні на сьогоднішній день дійсно багато. До прикладу, існує така інтернет-платформа з рекрутингу, як «Lobby X Army», котра пропонує бажаючим долучитися до Сил оборони обравши щось серед сотень вакансій різних напрямків та родів військ.

На сайті Третьої окремої штурмової бригади ЗСУ також запропоновані військові вакансії, які навіть поділені на «бойові» та «тилові» (див. Додаток 9). Ця бригада запропонувала дуже цікавий підхід, як на мене, до військового рекрутингу, а саме: «Тестовий тиждень: як знайти своє місце в ЗСУ». Цей тестовий тиждень являє собою інтенсивний курс тривалістю сім днів, під час якого будь-який громадянин на безоплатній основі отримає базові знання у військовій справі, спробує себе у армійських фізичних навантаженнях та отримує розуміння щодо того, які існують військові напрямки та спеціальності. Такий підхід до військового рекрутингу є дійсно корисним, адже він дає людині розуміння, чи готова вона приєднатися до війська та, якщо так, одразу визначитися зі спеціальністю чи родом військ, у якій вона виявить бажання проходити службу.

В рамках проведеного мною опитування респонденти відповіли на два запитання щодо військового рекрутингу в Україні. Перше питання сформульоване таким чином: «Як Ви оцінюєте рівень військового рекрутингу під час повномасштабної війни?». Більшість (12 людей, 38,7%) оцінили військовий

рекрутинг оцінкою 3, що відповідає середньому показнику. Ще 10 людей (32,3%) оцінили його на низькому рівні оцінкою 2, а троє респондентів (9,7%) взагалі оцінили його на дуже низькому рівні оцінкою 1. Меншість опитаних, а саме п'ять людей (16,1%) та одна людина (3,2%) оцінили військовий рекрутинг на високому рівні оцінками 4 та 5 (*див. Додаток 10*).

Таку статистику відповідей можна було б пояснити низькою зацікавленістю у цьому напрямку та недостатньою обізнаністю у темі військового рекрутингу рецензентами, якби не відповіді на друге запитання цього блоку, яке побудоване наступним чином: «На Вашу думку, чи зможе військовий рекрутинг стати ефективнішим за мобілізацію у найближчому майбутньому?». Більшість респондентів (61,3%, 19 людей) відповіли «так», інші 29% (9 людей) позначили варіант відповіді «важко відповісти» та 9,7% (3 людини) відповіли «ні» (*див. Додаток 11*). Про що ж говорять такі результати опитування? Вони демонструють загальне розуміння більшості опитаних українців переваг рекрутингу над мобілізацією. Тож, можна припустити, що варіант розвитку такого способу комплектування війська є більш вигідним та ефективнішим для українського суспільства.

Звісно, на теперішньому етапі важко перевищити чисельний показник мобілізованих шляхом добровільного рекрутингу, але у перспективі це може замінити примусовий призов.

3.2. Військова пропаганда і засоби масової інформації

Військова пропаганда вже давно стала доволі потужним інструментом в історії різних світових воєнних конфліктів. Звісно, стрімкий розвиток цифрових технологій значно підвищив рівень її розповсюдження.

За визначенням Вільяма Флетчера термін «пропаганда» являє собою щось, що має поширюватись та спочатку отримала своє застосування у релігійній галузі. Проте вже після Першої світової війни це явище отримало здебільшого негативну

оцінку в суспільстві [13, с. 119]. Власне, на мою думку, в умовах сучасної повномасштабної війни з Росією пропаганду можна умовно поділити на ефективну та деструктивну, де ефективна – це та пропаганда, що створює позитивний образ українського війська в очах самих українців, а також іноземців. А деструктивна – це та пропаганда, конструкт якої або погіршує імідж армії через неправильну побудову, або робить це з колабораціоністських намірів, діючи в інтересах ворога. Звісно, таку термінологію для опису пропаганди вже використовували деякі науковці, але сенси дещо різняться. Наприклад, Вікторія Посмітна описує деструктивну пропаганду як ту, що зосереджується лише на потребах того, хто її здійснює. [19, с. 516]. А ефективна пропаганда згідно із визначенням Г. Лассвела, що роз'яснюється у статті Дмитра Павлова, забезпечує вплив на абсолютно усі верстви суспільства і має сприйматися ними на однаковому рівні. [16, с. 44].

До ефективної пропаганди в умовах широкомасштабної війни з Росією я б віднесла комплекс заходів здійснених владними органами на початку вторгнення. До прикладу, сама ідея створення телемарафону «Єдині новини» є, на мій погляд, дуже вдалою, адже він мав на меті створити єдину манеру діалогу держави з суспільством. Хочу наголосити, що до ефективної пропаганди я відношу лише ідею такого марафону, а не його реальне втілення, яке ми спостерігаємо на сьогоднішній день. Його реалізація сьогодні має відношення більше до деструктивної пропаганди, адже рівень суспільної підтримки та довіри до цього марафону залишає бажати кращого через велику кількість маніпулятивних заходів, спрямованих радше на контроль суспільної думки, а не на діалог із самим суспільством.

Сьогодні дуже важливим є процес залучення нових військових кадрів для проходження служби та участі у війні. Саме тому і влада, і окремі групи суспільства докладають певних зусиль для залучення людей до теми армії. Можу навести до прикладу нову документальну кінострічку «Ми були рекрутами» Любомира Левицького, що вийшла у 2024 році. Цей фільм покликаний продемонструвати населенню, що людей, які народжені для війни не існує. Навіть ті

висококваліфіковані військові, які нагадують радше персонажів голлівудських блокбастерів колись були звичайними рекрутами, що виявили бажання служити Батьківщині.

До засобів ефективної військової пропаганди я б також відносила існування різного роду контенту на таких платформах в інтернеті, як, наприклад, YouTube. До прикладу, відома блогерка Раміна Есхакзай на своєму каналі «RAMINA» присвятила темі війни цілу низку різних інформаційних відео. В них вона показує кадри зруйнованих російською армією цивільних споруд, бере інтерв'ю в українських військових безпосередньо на лінії фронту, спілкується з російськими військовополоненими у місцях їхнього утримання тощо. Існування такого контенту та його широке розповсюдження головним чином концентрує увагу суспільства на воєнних діях, що відбуваються на території України, залишаючи громадян у, так би мовити, контексті. А також багато в чому мотивує людей долучатися до допомоги армії або ж вступати до лав війська. Це і є засобом ефективної військової пропаганди.

До внутрішньої деструктивної пропаганди я б відносила недостатньо кваліфікованих експертів, що своєю діяльністю викликають в суспільстві конфлікти та розірваність. В цьому контексті я б зверталася до визначення експерта за Макінтайром, який описував цю категорію характеру сучасного суспільства як нездатну до об'єктивного аналізу у загальному полі, адже експерт часто може бути замкнутим у специфіці своїх знань, не звертаючи увагу на навколишні обставини [32, р. 75]. Якщо взяти до уваги фігуру воєнного експерта в контексті військової пропаганди, то ми можемо прослідкувати тенденцію падіння рівня довіри в суспільстві до самопроголошених експертів, що відігравали радше терапевтичну (заспокійливу) роль на початку російського вторгнення. Водночас кваліфіковані військові, такі як, наприклад, Кирило Буданов, якого можна певним чином відносити до фігури воєнного експерта, залишаються доволі авторитетними в очах громадян.

Доволі деструктивними в контексті військової пропаганди часто є і деякі лозунги рекрутингових центрів бригад ЗСУ. Один з таких лозунгів, які можна побачити на рекламних банерах в українських містах, належить батальйону «Да Вінчі» 67-ї окремої механізованої бригади. Вони використали доволі агресивну для сприйняття суспільством риторику: «Воювати будуть всі» (див. Додаток 12). З погляду психології подібні фрази в суспільстві, яке вже має багато суперечок всередині сприймаються доволі агресивно та протестно. Порівнюючи це з прикладом рекрутингу Третьої окремої штурмової бригади, що я наводила вище в роботі, такі заклики до населення виявляються значно менше ефективними.

Щодо ж ролі засобів масової інформації (далі – ЗМІ) в контексті військової пропаганди, то вони мають виступати певним регулятором суспільної думки та виконувати функцію своєрідного очищення інформаційного поля від дезінформації, що створює ворог. Українські ЗМІ постійно досліджують основні завдання ворога щодо підриву довіри до влади у суспільстві та розвитку в ньому панічних настроїв. Тут варто включити в загальний контекст таке явище, як інформаційно-психологічна операція (далі – ІПСО), яке здійснюється Росією для дестабілізації ситуації всередині України як дієва зброя в інформаційній війні. За визначенням Мегеля та Яремчука: «ІПСО (Інформаційно-психологічна операція) – це попередньо спланований та послідовно реалізований вплив на думки, настрої, світоглядні позиції людей з метою реалізувати власні цілі організатора» [14, с. 6].

На державному рівні боротьба з ІПСО здійснюється, наприклад, таким органом, як Центр протидії дезінформації (далі – ЦПД). Діяльність ЦПД покликана на виявлення дезінформації, каналів, через які вона поширюється, оцінку стратегічних цілей РФ щодо дестабілізації українського суспільства тощо. Таку діяльність можна відносити до контрпропаганди. За визначенням Жанни Денисюк: «Контрпропаганда – це інформаційний вплив, спрямований на зниження значення цінностей, пропагованих з позицій ідеологій, далеких від панівних» [5, с. 48]. Окрім корисних матеріалів щодо протидії дезінформації на своєму сайті ЦПД також має власний YouTube-канал, на якому розміщує відео на подібну тематику, а також

намагається створити контент, що транслює об'єктивну реальність сьогодення в Україні та світі.

Отже, сьогоденні ворожі виклики та внутрішньо суспільні турбулентності вимагають мобілізації не тільки державних органів для регулювання національної безпеки в інформаційному полі, а й представників засобів масової інформації для того, щоб застерегти населення від потрапляння під вплив негативних для загального результату війни чинників. Саме тому військова пропаганда має проводитися з урахуванням усіх психологічних аспектів суспільства.

3.3. Публічна політика щодо ветеранів та комбатантів, які отримали поранення та каліцтва під час війни

Дуже показовим чинником, що може допомогти в аналізі мілітарної культури країни – це дослідження ставлення держави та суспільства до ветеранів війни та поранених військовослужбовців. Таке ставлення транслює устрій публічної політики спрямованої на адаптацію та реабілітацію колишніх та чинних військових.

Четверта стаття Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» пропонує нам наступне визначення: «Ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав» [23]. Держава зобов'язується надавати таким людям соціальну підтримку на усіх етапах їхньої життєдіяльності [23].

На державному рівні центральним органом виконавчої влади у сфері захисту прав та соціальної підтримки ветеранів є Міністерство у справах ветеранів України. Воно виконує завдання з надання або позбавлення статусу ветерана, виступає регулювальним органом у нормативно-правовій базі, що стосується ветеранів, займається розробкою державних програм з медичної реабілітації ветеранів та членів їхніх сімей тощо [22].

Оскільки Україна в останні роки взяла курс на цифровізацію держави, сервіс «Дія» створив на своїй платформі розділ «Ветеранам війни», у якому вищезгадані можуть отримати соціальні послуги, такі як грошові виплати (компенсації), необхідні довідки та посвідчення тощо. Такі послуги покликані спростити життя ветеранів та продемонструвати підтримку та опіку зі сторони держави. Згідно із державною політикою, ветерани війни мають право на отримання житла від держави, пільг на власну освіту та освіту дітей, оформлення пенсії, допомогу у працевлаштуванні та підтримку підприємницької діяльності.

Дуже важливим аспектом публічної політики щодо ветеранів та комбатантів, що отримали каліцтва внаслідок війни є психологічна та медична реабілітація, що має надаватися комплексно та на високому рівні. Нині Україна лише навчається переймати досвід таких країн, як, наприклад, США та Ізраїль. Це вимагає неабияких зусиль, адже високий рівень корупції в країні якісно впливає на усі аспекти її життєдіяльності, включаючи і цей. Тим не менш, від початку повномасштабного вторгнення значно активізувалася державна діяльність у цій сфері: розробляються навчально-методичні посібники для працівників галузі охорони здоров'я, комплектуються відділення реабілітації при лікарнях та реформуються теперішні медичні установи для військовослужбовців тощо.

Хотілося б звернути увагу на діяльність активних верств населення у сфері медичної реабілітації українських воїнів. Одним із прикладів є побудований на здебільшого залучені іноземні кошти центр медичної реабілітації та протезування – «Superhumans Center». Я відношу його до важливого чинника, що певною мірою розбудовує мілітарну культуру в Україні, адже центр не тільки надає послуги медичної реабілітації на безоплатній основі, а й змінює ставлення соціуму до людей з ампутацією, а також самих цих людей до своїх поранень. Центр пропонує розглянути своє або чуже поранення не як щось, що має покінчити з активним життям та закрити людину вдома, а як щось, що навпаки загартує характер та зробить її «суперлюдиною». Така філософія, на мою думку, допомагає адаптувати суспільство до реалій життя у повоєнний період.

Ще однією дуже важливою, на мою думку, громадською ініціативою було створення ще у 2018 році ветеранського простору «Veteran Hub». Цей простір покликаний на реінтеграцію військових у соціальне життя після повернення з війни. У ньому ветерани російсько-української війни можуть отримати психологічні та юридичні консультації, допомогу у працевлаштуванні та освіті тощо. Діяльність хабу також пов'язана із соціологічними дослідженнями, що допомагають створити цілісну концепцію, яка б ефективно працювала у сфері забезпечення комфортної адаптації ветеранів до цивільного життя. У соціокультурному середовищі країни, що воює такі організації є дуже важливими, адже вони направлені на створення комфортних умов для співіснування усіх громадян держави.

У нашому невеликому опитуванні респондентам було поставлене питання: «Як Ви оцінюєте публічну політику щодо ветеранів російсько-української війни?». Жоден респондент не поставив оцінку 5, що означала б дуже високий рівень. Натомість тільки четверо (12,9%) поставили оцінку 4 (високий рівень), ще семеро (22,6%) оцінили таку політику на середньому рівні оцінкою 3, більшість респондентів, а саме 16 осіб (51,6%) оцінили публічну політику щодо ветеранів на низькому рівні оцінкою 2, а ще четверо (12,9%) взагалі оцінили її на дуже низькому рівні оцінкою 1. (див. Додаток 13). Друге питання, що було поставлене в рамках опитування на цю тему було сформульоване таким чином: «На Вашу думку, який рівень підтримки поранених військових та ветеранів війни у суспільстві?». Тут статистика виявилася також невтішною, адже оцінки 5 знову не фігурувало, оцінку 4 (високий рівень) поставило лише 22,6% (7 осіб), більшість (48,4%, 15 осіб) оцінили рівень підтримки суспільства оцінкою 3 (середній рівень), вісім осіб (25,8%) оцінили її на низькому рівні (оцінка 2) та ще одна людина (3,2%) взагалі поставила оцінку 1 (дуже низький рівень) (див. Додаток 14). Більшість респондентів – це студенти та військовослужбовці, тобто, слід розуміти, що це представники активної частини суспільства. Для чинних військовослужбовців дуже важливо бачити реальні зрушення у розбудові політики, що здійснює держава

щодо ветеранів війни, адже це прямим чином стосується їхньої мотивації для продовження служби.

Результати нашого невеликого опитування вказують на те, що публічна політика щодо ветеранів війни та комбатантів, що отримали каліцтва в її наслідок проводиться все ще не на належному рівні, що може слугувати ґрунтом для подальших досліджень та зрушень у цій сфері.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження нам стало зрозуміло, що мілітарна культура на тлі повномасштабної війни з Росією продовжує поповнювати свою концептуальну базу новими явищами, які я спробувала детально описати вище у роботі. Доволі цікавими видалися дані нашого невеликого опитування, що, варто зазначити, не претендує на високий рівень репрезентативності, але все ж має бути врахованим, де респондентам було поставлене питання: «Чи вважаєте Ви мілітарну культуру ключовою субкультурою в Україні в умовах повномасштабної війни з Росією?». На це питання 61,3% (19 респондентів) відповіли схвально (відповідь «так»), а 38,7% (12 респондентів) відповіли «ні». (див. Додаток 15). Такі результати демонструють нам недостатню обізнаність населення у самому визначенні явища «мілітарна культура», тобто, відповіді могли б, на мою думку, бути іншими, якби кожен респондент мав його загальне розуміння. Це явище прослідковується і у відповідях на питання: «Чи вважаєте Ви себе суб'єктом сучасної української мілітарної культури?». Згідно з результатами опитування схвальною оцінкою «так» відповіли 11 осіб (35,5%), що дуже дивує зважаючи на те, що в опитуванні взяли участь як мінімум 13 військовослужбовців, які є прямими носіями мілітарної культури. Ще 9 респондентів (29%) обрали пункт «важко відповісти», а 11 людей (35,5%) відповіли «ні» (див. Додаток 16).

Така статистика може говорити нам, знову ж таки, про нерозуміння самого значення мілітарної культури та того, хто може бути її носіями. Звісно, мілітарна культура має широку вибірку інтерпретацій, але, на мою думку, суспільству, що існує в умовах війни має запропоноване надане цілісне розуміння її визначення.

Ми дослідили те, яким чином українське суспільство залучається до мілітарної культури сьогодення. Існування великої кількості пристосованого до сучасного цифровізованого світу контенту та адаптивність мистецтва є основними чинниками такої залученості. Дуже важливим показником є прояв громадянської свідомості через участь у військово-політичних подіях країни. До прикладу,

Україною стрімко ширяться акції в підтримку військовополонених з «Азовсталі», у яких беруть участь не лише представники сімей тих, хто знаходиться в полоні, а й активні громадяни, що розуміють важливість утримання цієї теми на порядку денному та намагаються пришвидшити процес їхнього обміну. Мілітарна культура наразі є певною мірою чинником об'єднаності суспільства у подіях російсько-української війни.

На мою думку, цим дослідженням нам вдалося створити загальне розуміння важливості та пріоритетності мілітарної культури для країни, що воює. В рамках нашого опитування респонденти відповіли на питання «Чи вплинула повномасштабна війна, яку розпочала Росія на Ваше почуття національної ідентичності?», на яке 58,1% (18 осіб) відповіли «так», 12,9% (4 людини) обрали відповідь «важко відповісти» та ще 29% (9 людей) відповіли «ні». Зважаючи на те, що велика частка респондентів складається з військовослужбовців, що проходили службу й до повномасштабної війни, маємо звернути увагу на те, що їхнє почуття національної ідентичності могло і не змінитися з початком повномасштабної війни. Респондентом було поставлене ще одне питання: «Чи стали Ви більше цікавитися історією та культурою України під час повномасштабної війни?», на яке 77,4% (24 людини) відповіли «так», а 22,6% (7 людей) відповіли «ні». Знову ж таки, рівень зацікавленості національною культурою та історією міг і до повномасштабної війни бути досить високим, тому не зазнав у деяких опитаних суттєвих змін. Але, варто сказати, що подібна статистика демонструє нам високий рівень зацікавленості громадськості та запит на пізнання.

В межах цього дослідження вдалося простежити проблемні аспекти мілітарної культури в Україні станом на 2024 рік. Стало зрозуміло, що маніпулятивність у цій галузі знань створює значні турбулентні стани в суспільстві, адже різні складові мілітарної культури мають різне застосування та тлумачення в соціокультурному середовищі України за різними ознаками. До основних загроз ми відносимо російську пропаганду, різні тлумачення одних і тих самих історичних

фактів, внутрішні конфлікти через мобілізацію (загроза для іміджу українського війська та для його поповнення новими кадрами).

Перспективи подальших досліджень головним чином сформульовані так, щоб отримати практичне застосування для розв'язання проблем в галузі мілітарної культури. До подібної теми досліджень можуть бути залучені науковці та спеціалісти різних галузей. Проведення масштабних соціологічних опитувань створило б цілісну картину динаміки українського суспільства до загального розуміння їх залученості до мілітарної культури. А вже на основі таких досліджень можна було б залучати істориків, культурологів, психологів, філософів та інших науковців для дослідження колективного досвіду щодо існування в умовах війни та впливу такого досвіду на соціокультурне середовище загалом. У межах дослідження також були проаналізовані підходи до мобілізаційного процесу та рекрутингу. На основі запропонованого підходу до аналізу цих явищ можна запропонувати нові дослідження в галузях військової агітації, зв'язків з громадськістю, журналістики тощо.

До практичних пропозицій розв'язання проблем в галузі мілітарної культури в Україні я б відносила налагодження комунікації між державою та населенням, між населенням та військовими, між військовими та державою. Державі потрібно навчати громадян не просто співіснувати з чинними військовослужбовцями, ветеранами війни та тими військовими, що отримали каліцтва, а навчати жити у взаємодії із ними. Адже подібна форма комунікації довела свою ефективність на прикладі волонтерських ініціатив у напрямку допомоги армії, коли цивільні громадяни таким чином демонструють свою вдячність за захист.

Це дослідження дещо відрізняється від інших праць, що аналізують тему мілітарної культури, адже воно покликане відобразити сучасний контекст, в якому мілітарна культура, власне, існує. Опрацьовуючи літературу на тему мілітарної культури особисто мені не вистачало сьогоденного контексту та певної

модернізації складових цього явища. Саме тому я спробувала самостійно створити ту структуру мілітарної культури, якою вона є в умовах великої війни в Україні.

Соціокультурне середовище сучасної України зазнало значних змін через активну інтеграцію мілітарної культури у загальний соціальний контекст. Така інтеграція може відбуватися на різних рівнях та у різний спосіб, але вона однозначно торкається більшої частини населення України.

Наразі ми стаємо свідками нової національної ідентичності, що формується в категоричному несприйнятті всього російського та радянського. Велика частка українців більше не дозволяють російській пропаганді просувати свої наративи та створювати комплекс меншовартості. Я вважаю важливим фіксувати такі зміни в соціокультурному середовищі, адже події в умовах війни відбуваються дуже динамічно, тому варто вчасно відстежувати цілий ряд факторів, що можуть застерегти від минулих та теперішніх помилок наступні покоління та засвідчити дієві способи боротьби за національну ідентичність, що є наскрізною темою цієї роботи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабка В. Політика пам'яті: спроба теоретичного синтезу, моделі впровадження та роль у перехідному суспільстві. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 6 (74). С. 201-215.
2. Бардадим О.В. Сучасні форми і методи патріотичного виховання. Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників: інтернет-семінари. 2018. С. 1-7. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/4509/1/СТАТТЯ%20патріотичне%20виховання.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).
3. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).
4. Веб-сайт PSD.info. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://psd-info.com>
5. Денисюк Ж.З. Пропаганда та контрпропаганда в контексті стратегій державної інформаційної політики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2021. Том 32 (71) № 2. С. 189-204. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/10.pdf (дата звернення: 14.05.2024).
6. Добіжа В.В., Колесник О.В. Особливості формування мілітарної культури в українському суспільстві. *Держава і право*. Серія : Політичні науки. 2018. Вип. 80. С. 66-76. URL: <http://jnas.nbuuv.gov.ua/article/UJRN-0001066700> (дата звернення: 28.05.2024).
7. Дядюх-Богатько Н. Мілітарна культура та зброя в українській народній казці (на прикладі казки «Котигорошко») / *Публікації круглого столу на тему*

- «Феномен казки у пізнавально виховному процесі суспільства». Львів: Науковий вісник. Альманах. Центр культурно-мистецьких ініціатив, 2008. С. 35-37.
8. Загін кіноманів: Чому ми це дивились? (5:36 – 6:06). [Відео]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=a3byRagAGO8> (дата звернення: 11.05.2024).
9. Зливков В., Лукомська С., Нариси з історії становлення мілітарної ідентичності українців: монографія. Київ. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 140 с.
10. Історія українського війська, 1917-1995 / В. Гриневич, Л. Гриневич, Б. Якимович та ін. ; упоряд., передм. Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1996. 837 с. [8] арк. іл. : фот. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001722 (дата звернення: 25.05.2024).
11. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991-2015 рр.) / А. Киридон // *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 15. С. 244-250. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2015_15_24 (дата звернення: 20.05.2024).
12. Кісь О. Національно-визвольні змагання як випробування меж традиційної жіночості: жіночий досвід у національному підпіллі 1940-1950-х років. *Етнічна історія народів Європи*. 2016. Вип. 48. – С.61-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2016_48_11 (дата звернення: 23.05.2024).
13. Коруч У.З. Поняття пропаганди війни: історико-правовий аспект *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. С. 119-121 с. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_1/28.pdf (дата звернення: 25.05.2024)

14. Мегель А., Яремчук М., Ворожі ІПСО. Як визначити та протистояти. Київ, 2022. 98 с. [Електронне видання]. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/IPSO-Textbook.pdf> (дата звернення: 25.05.2024).
15. Мітягін О.О., Історичні засади реформування системи військової освіти в Україні. *Військова освіта*. 2013. №1. С. 149-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2013_1_19 (дата звернення: 14.05.2024).
16. Павлов Д.М. Теорія політичної пропаганди Г. Лассвелла / Д.М. Павлов // Панорама політологічних студій. – 2015. – Вип. 13. – С.40-46. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2015_13_8.
17. Панькова О.В., Касперович О.Ю. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережевих технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С.113- 123. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188015/13-Pankova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.05.2024).
18. Посібник з організації роботи інструкторів відділів (відділень) рекрутингу та комплектування територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки щодо залучення кандидатів на військову службу за контрактом, вступу до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти. Військова тактична публікація [військовим організаційним структурам з організації роботи інструкторів відділів (відділень) рекрутингу та комплектування ТЦК та СП]. Головне управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України. 2021. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/2_ТКП-1-6920.01-ОРГ-РОБ-ІНС-ВІД-РЕККОМП-ТрЦКтаС-ПІДР-КОНВВНЗ.pdf (дата звернення: 25.05.2024).
19. Посмітна В.В. Особливості сучасної антиукраїнської маніпулятивної пропаганди в текстах і заголовках російських інформаційних повідомлень / Trends in the development of philological education in the era of digitalization:

- European and national contexts : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 511-523 P. Режим доступу: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/320/8731/18232-1>
- 20.Потапенко В., Двігун А., Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf (дата звернення: 15.05.2024).
- 21.Про Воєнну доктрину України: Указ Президента України від 15.06.2004 р. № 648/2004. Україна URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004#Text> (дата звернення: 28.05.2024).
- 22.Про Міністерство у справах ветеранів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018. № 1175. URL: <https://mva.gov.ua/pro-ministerstvo/category/199-normativno-pravovi-zasadi-diyalnosti/polozhennya-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukraini> (дата звернення: 25.05.2024).
- 23.Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 25.05.2024).
- 24.Смолянук В.Ф. Мілітарна культура українства: від історичного символізму до державотворчої практики. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2015. № 3-4. С. 142-154. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nivanb_2015_3-4_13 (дата звернення: 13.05.2024).
- 25.Смолянук В.Ф. Мілітарна культура українського суспільства: історія і сучасність. *Історико-політичні студії*. 2015. №2. С. 88-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipc_2015_2_11 (дата звернення: 16.05.2024).
- 26.Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» від 21.05.1997 № 616_005. URL:

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_005#Text (дата звернення: 18.05.2024).
27. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV. Україна. [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 28.05.2024).
28. Трегуб Г. Кількість vs. якість. Про сучасну мілітарну культуру. Український тиждень: Публікація від 30.01.2019. URL: <https://tyzhden.ua/kilkist-vs-iakist-pro-suchasnu-militarnu-kulturu/> (дата звернення: 24.05.2024).
29. Федоренко В.В. Військово-правове виховання військовослужбовців Збройних сил України: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Житомир, 2016. 194 с.
30. Ховрич С.М. Мілітарна культура українців. *International scientific conference. University of Ljubljana February 23-24*: Любляна, 2024. С. 118-121. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/422/11297/23555-1?inline=1> (дата звернення: 13.05.2024).
31. Шаповал Ю. Волинська трагедія і польсько-українські взаємини 1943-1944 рр. у дзеркалі документів державного архіву Служби Безпеки України. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2003. 20. С. 194-208. URL: http://history.org.ua/JournALL/gpu/gpu_2003_20_1/16.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
32. Macintyre A. *After Virtue A Study in Moral Theory*. Third edition. University of Notre Dame Press. Notre Dame, Indiana. 2007. 286 p.
33. Ukrainian Institute of National Remembrance. Мілітарна історія України і як її використовувати для перемоги. 2-й випуск подкасту «(На)пам'ять». Василь Павлов (9:03 – 9:24). [Відео]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zkdOsrRdR7wc> (дата звернення: 11.05.2024).

ФІЛЬМОГРАФІЯ

1. «Крути 1918» (Україна, 2019)
2. «Ми були рекрутами» (Україна, 2024)
3. «20 днів у Маріуполі» (Україна, 2023)

ДОДАТКИ

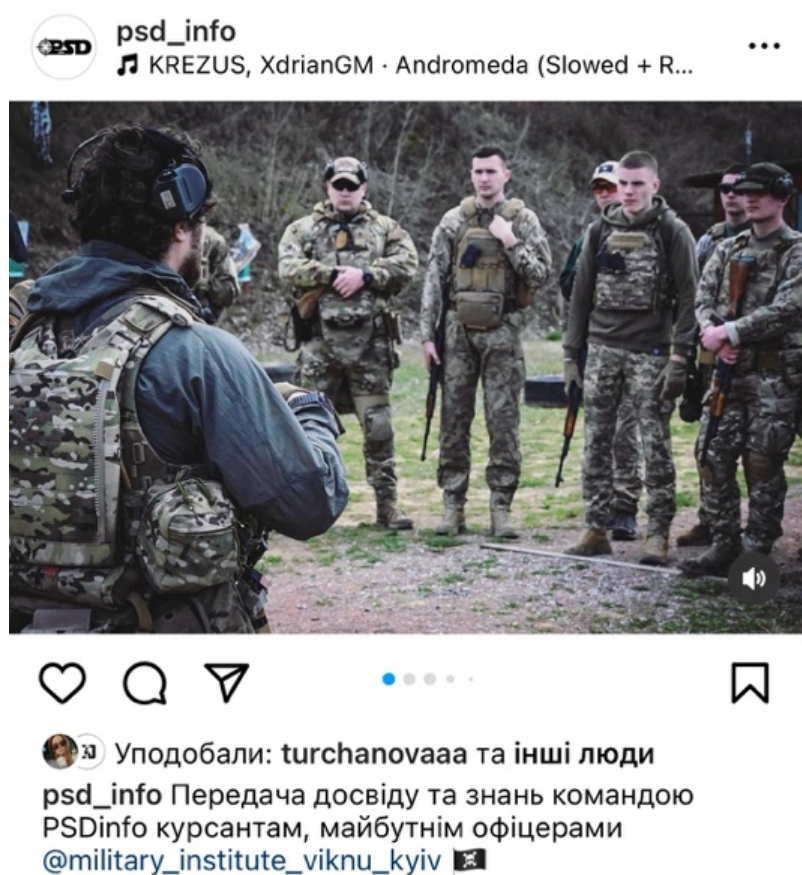
1. Патч «Company Group Team».

2. Патч «PSD.Info»

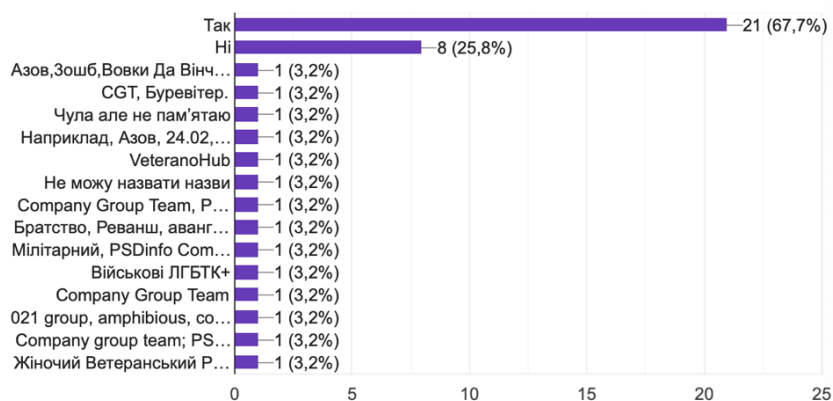
3. Допис «PSD.Info» з соціальної мережі Інстаграм

4. Популярність мілітарних спільнот серед українців.

Чи знайомі Вам якісь мілітарні організації/спільноти? Якщо так - вкажіть їхні назви. [Копіюв](#)

31 відповідь

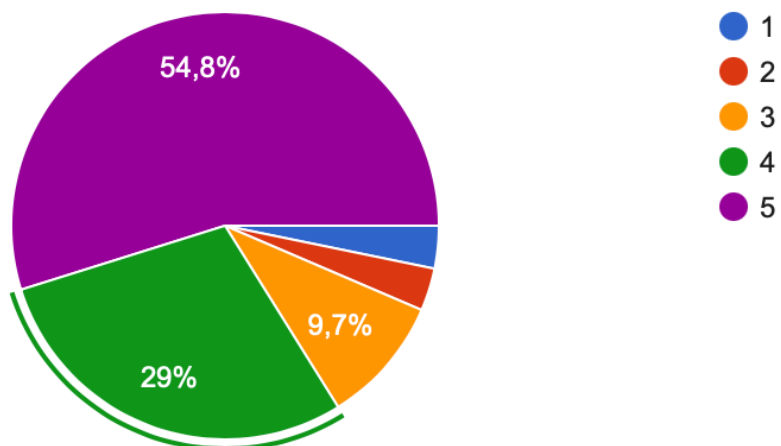

5. Важливість діяльності мілітарних спільнот.

Як Ви оцінюєте важливість діяльності мілітарних спільнот в умовах повномасштабної війни, розпочатою Росією?

(1 - неважливо, 5 - дуже важливо)

31 відповідь

6. Порівняльна таблиця європейської та російської моделей пам'яті й меморіальної культури

Порівняння європейської та російської моделей пам'яті й меморіальної політики

Критерій	Європейська модель	Російська модель
ХАРАКТЕР ПОЛІТИКИ		
Стратегічна мета	Європейська інтеграція та європейська ідентичність	Геополітичний проєкт «русского мира» та ідентичність радянського типу
Інструментальність політики	Конструювання спільної ідентичності в кордонах нинішнього ЄС	Реконструкція спільної ідентичності в кордонах колишнього СРСР
Форма вшанування	Покута	Глорифікація
Зміст	Трагічність, домінованість	Героїчність, домінантність
Спосіб виявлення	Покаяння за Голокост	Прославлення героїв та подвигів війни
Тріумфальність	Баланс тріумфів і трагедій	Домінування тріумфів

Продовження Табл.

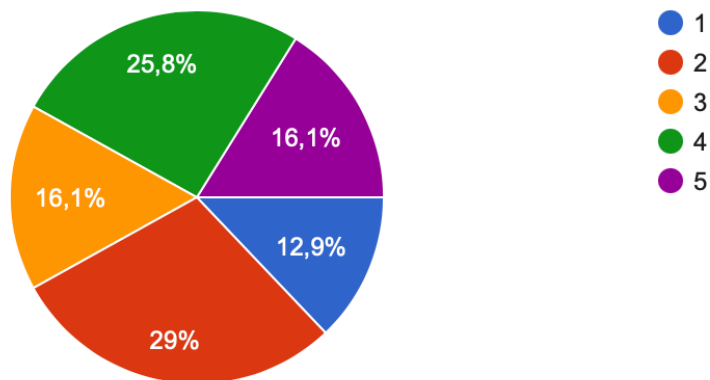
Інституційність	Створення спеціальних комісій істориків, інститутів пам'яті	Влада як модератор пам'яті
Толерантність	Діалогічна, полілогічна	Конфронтаційна
Подолання минулого	Денацифікація. Люстрація для подолання комуністичного минулого.	Відсутність люстрації. Проголошення спадкоємності режиму.
Мовна політика	Визнання офіційними мов усіх країн ЄС. Сприяння вивченню, поряд з рідною, двох мов інших країн ЄС.	Пропаганда і сприяння поширенню російської як мови міжнародного спілкування на пострадянському просторі.
Спосіб долучення до спільної пам'яті	Взаємне публічне визнання провин, спільне покаяння	Підкорення панівній моделі пам'яті
Походження	Християнська традиція	Імперська месіанська традиція
Темпоральний напрям	«Світле майбутнє»	«Світле минуле»
ПОДІЇ ТА СИМВОЛИ		
Ключова подія	II Світова війна та Голокост	Велика Вітчизняна війна
Символ оновлення і єднання	Падіння Берлінського муру	Жовтнева революція
Символ трагічного розлому	I та II Світові війни	Розпад СРСР
Символ війни	Червоний мак – алюзія рани від кулі (цивільний символ)	Георгіївська стрічка – кольори диму і полум'я (військовий символ)
Гасло єдності	«Єдність в різноманітті» (<i>«In varietate concordia»</i>)	«Єдинство русского мира»
ОЦІНКИ		
Оцінки тоталітарних режимів	Ототожнення й осуд гітлерівського та сталінського режимів	Протиставлення гітлерівського та сталінського режимів
Ставлення до різних трактувань національних історій	Досягнення консенсусу чи сприйняття альтернативних трактувань	Нав'язування пануючої позиції, нетерпимість до альтернатив
Ставлення до власного колабораціонізму	Каяття та подолання	Забуття

7. Рівень патріотичного виховання, отриманого українцями у закладі середньої освіти.

Як Ви оцінюєте патріотичне виховання, яке Ви отримали у закладі середньої освіти?

(1-низький рівень, 5 - високий рівень)

31 відповідь

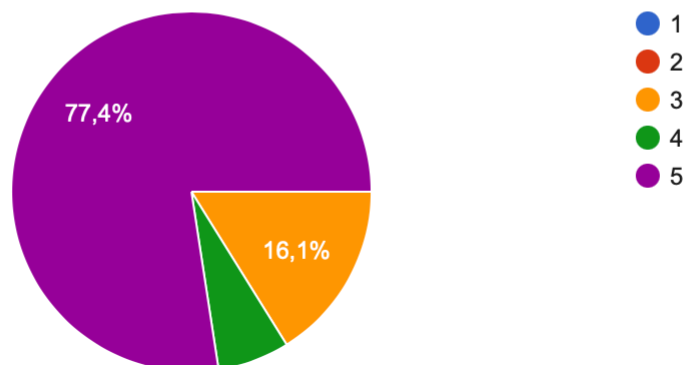

8. Ставлення українців до важливості патріотичного виховання.

Як Ви оцінюєте важливість патріотичного виховання у закладах середньої освіти?

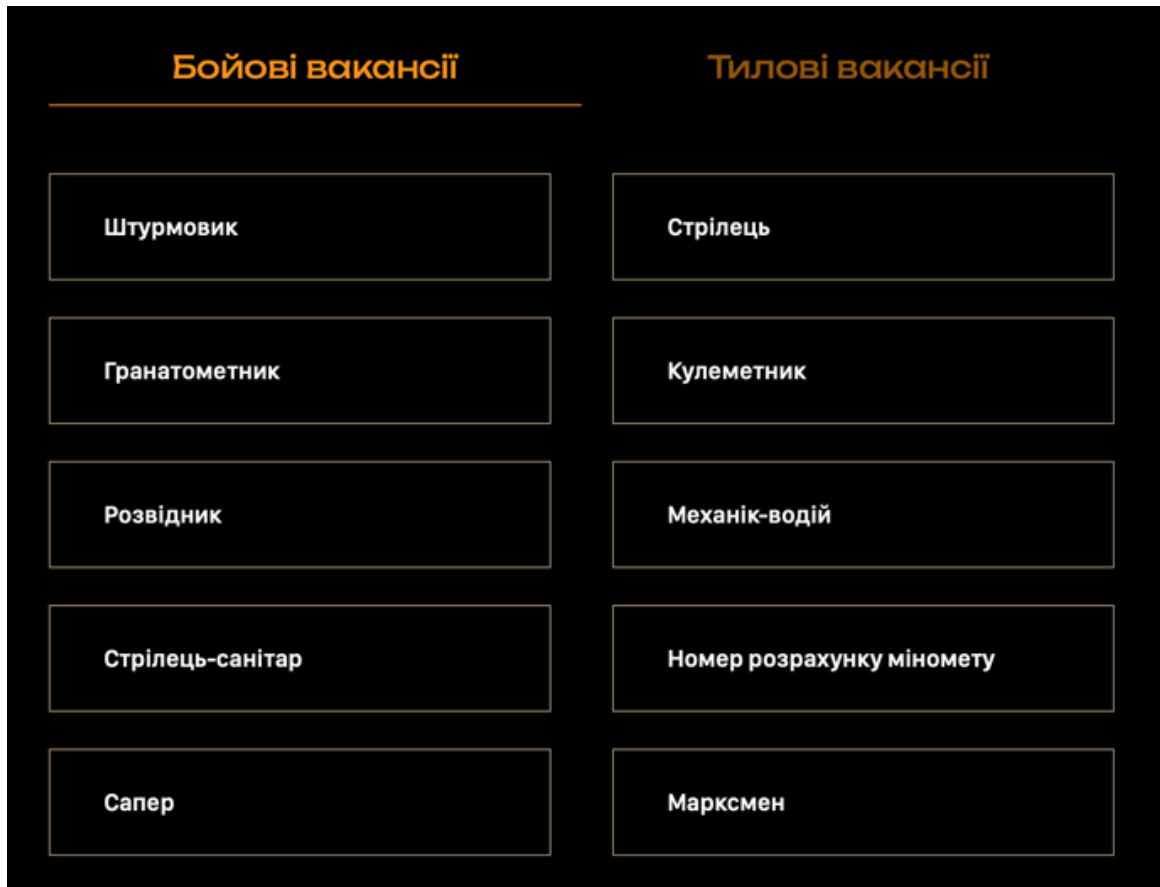
(1 - неважливо, 5- дуже важливо)

31 відповідь

9. Скріншот з сайту Третьої окремої штурмової бригади. Посилання:

<https://ab3.army/vakansiy/>

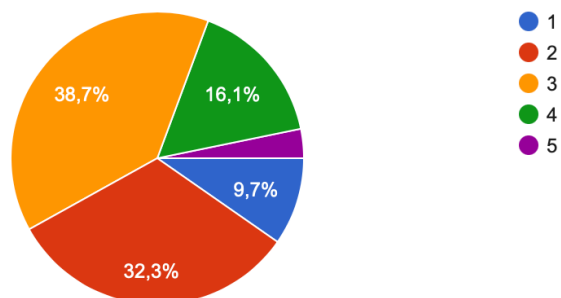

10. Ставлення українців до рівня військового рекрутингу під час війни.

Як Ви оцінюєте рівень військового рекрутингу під час повномасштабної війни?

(1-низький рівень, 5 - високий рівень)

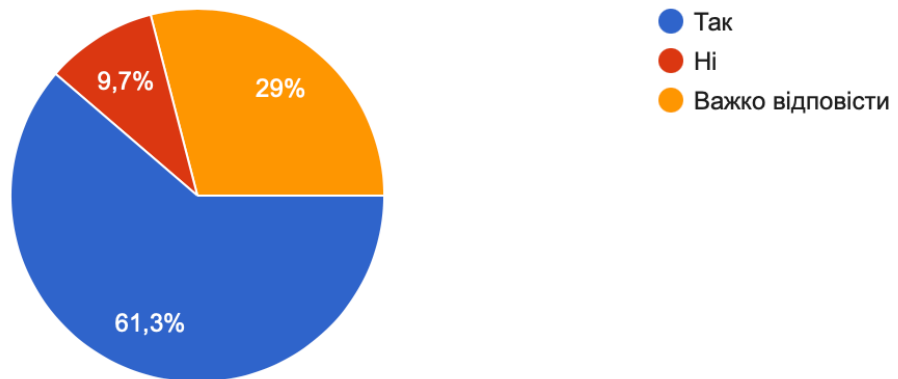
31 відповідь

11. Чи зможе військовий рекрутинг стати ефективнішим за мобілізацію на думку українців.

На Вашу думку, чи зможе військовий рекрутинг стати ефективнішим за мобілізацію у найближчому майбутньому?

31 відповідь

12. Агітаційний банер батальйону «Вовки Да Вінчі»

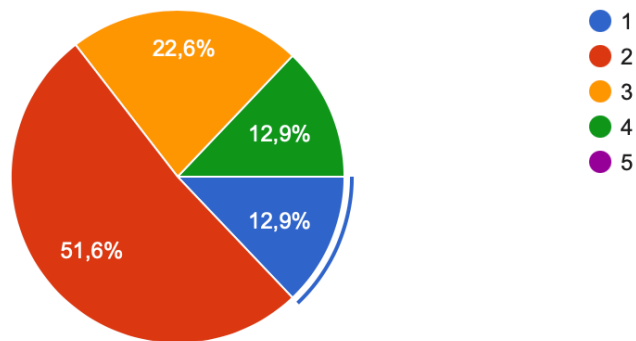

13. Рівень публічної політики щодо ветеранів війни за думкою українців.

Як Ви оцінюєте публічну політику щодо ветеранів російсько-української війни?

(1 - проводиться на низькому рівні, 5 - проводиться на високому рівні)

31 відповідь

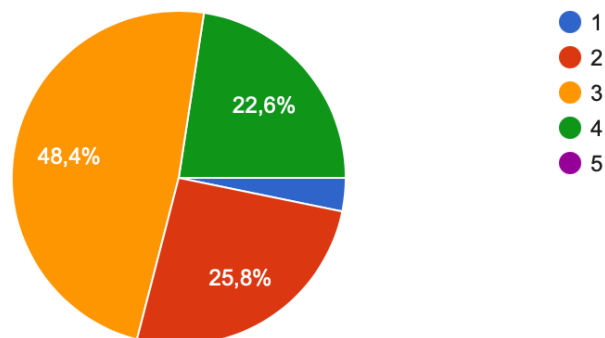

14. Рівень підтримки поранених військових та ветеранів війни у суспільстві на думку українців.

На Вашу думку, який рівень підтримки поранених військових та ветеранів війни у суспільстві?

(1- дуже низький рівень, 5 - високий рівень)

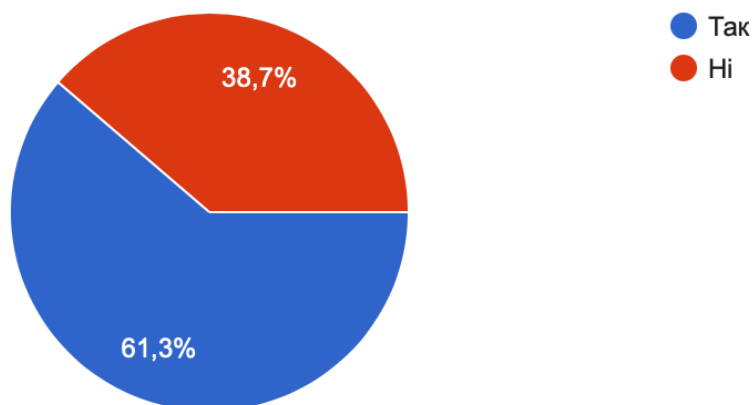
31 відповідь

15. Чи вважають українці мілітарну культуру ключовою в умовах війни.

Чи вважаєте Ви мілітарну культуру ключовою субкультурою в Україні в умовах повномасштабної війни з Росією?

31 відповідь

16. Чи вважають себе українці суб'єктами мілітарної культури.

Чи вважаєте Ви себе суб'єктом сучасної української мілітарної культури?

31 відповідь

